

Dinsel Mutluluk Ölçeği: Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması

Religious Happiness Scale: Reliability and Validity Study

Mustafa MEMİŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Assistant Professor, Suleyman Demirel University, Faculty of Theology,
Department of Philosophy and Religious Sciences
Isparta/Türkiye
mustafamemis@sdu.edu.tr | orcid.org/0000-0003-1811-5677
<https://ror.org/04fjte88>

Atıf | Cite as

Mustafa Memiş, “Dinsel Mutluluk Ölçeği: Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması”, *Makale*, 56 (Haziran 2026), 141-167.

Yayın Bilgisi | Article Information

Yayın Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Başvuru Tarihi | Submitted: 30/06/2025

Kabul Tarihi | Accepted: 14/04/2026

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (alan editörü ve yayın kurulu), içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeli ile incelendi. Bu makale intihal.net kullanılarak tarandı ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 26/06/2024 tarih, 150 sayılı toplantı ve 3 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Bu çalışmanın üslup, dilbilgisi düzenlemeleri ve akademik yapılandırma aşamalarında kısmen Gemini’den yararlanılmıştır. Yazar bu makalenin hazırlanma sürecinde dergimizin yapay zeka politikasına uygun olarak hareket ettiğini beyan etmektedir.

Mali Destek: Bu araştırmayı desteklemek için fon kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakkı ve Lisans: Dergide yayımlanan makalelerin telif hakkı yazarlara, ticari kullanım hakkı ise dergimize aittir. Yayımlanan çalışmalar CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Etik Bildirim:

Mail: sduilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makale/policy>

Review: Single anonymized- Two internal (Field Editor and Editorial Board) and Double anonymized- Two external double-blind peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (intihal.net).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Ethics Committee Approval: This study was approved by the Social and Human Sciences Ethics Committee of Süleyman Demirel University (Date: 26/06/2024, Meeting No: 150, Decision No: 3).

Artificial Intelligence Ethical Statement: Gemini was partially utilized in the style, grammar editing, and academic structuring of this work. The author declares that he/she has acted in accordance with the artificial intelligence policy of our journal during the preparation of this article.

Financial Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Conflict of Interest: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyrights and License: Copyright of articles published in the journal remains with the authors; commercial use rights are retained by the journal. All published works are available as open access under the CC BY-NC-ND 4.0 license.

Complaints:

Mail: sduilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/makale/policy>

Dinsel Mutluluk Ölçeği: Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması

Öz

Din olgusu ve mutluluk kavramı, din psikolojisi disiplininin önemli araştırma alanlarından birini oluşturmakla birlikte, antik çağlardan günümüze kadar inanç sistemleri, vahiy ve felsefi düşüncelerin de merkezinde yer almıştır. Dinin temel işlevlerinden biri, bireylerin hem dünyevi hem de uhrevi huzur ve mutluluklarını sağlamak olup, bu olgu insan yaşamının tüm evrelerinde derin bir etkiye sahiptir. İnsanın ontolojik yapısı gereği acı ve huzursuzluk veren durumlardan kaçınma eğilimi, dinin bu tür olumsuz deneyimlerle başa çıkmada bireylere sunduğu anlam ve baş etme mekanizmalarını öne çıkarmaktadır. Dinsel mutluluk, bireylerin dini inanç ve pratiklerinden elde ettikleri manevi doyum, huzur ve anlam duygusunu ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin yaşamlarına anlam katma, manevi tatmin sağlama ve sosyal bağları güçlendirme işlevleriyle din psikolojisi açısından önem arz etmektedir. Dini ritüellere katılım, ibadet, dua ve dini cemaatlerle etkileşim gibi pratikler yoluyla deneyimlenen dinsel mutluluk, aynı zamanda Tanrı'nın rızasını kazanma ve transandantal bir mutluluk arayışıyla da ilişkilidir. Bu ölçeğin, bireylerin sahip oldukları dini inancın dinsel mutluluk düzeyleri üzerindeki etkilerini bilimsel olarak ölçmeye ve analiz etmeye yönelik önemli bir metodolojik boşluğu dolduracağı öngörülmektedir. Ayrıca ölçek, bireylerin dini inanç ve uygulamalarından elde ettikleri mutluluk ve doyum düzeylerini değerlendirmeyi amaçlayarak alandaki akademik eksikliği gidermeyi ve gelecekteki araştırmalar için veri toplama sürecini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Araştırmaya, Etik Kurul onayı alınmasıyla başlanmış ve araştırma verileri, 2024 yılı içerisinde toplanmıştır. Çalışma öncesinde beşli likert tarzında 20 maddelik aday ölçek formu hazırlanarak uzman görüşlerine başvurularak maddeleri değerlendirmeleri istenmiştir. İstenen kriterlere uymayan beş madde ölçek formundan çıkarılarak madde sayısı 15'e indirilmiştir. Uygulanan test aşamaları, farklı demografik özelliklere sahip toplam 562 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiş ve veriler SPSS-26 yazılımıyla analiz edilmiştir. Birinci aşamada Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin kapsam geçerliliği değerlendirilmiş ve 200 öğrenci ile Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. AFA testi aynı zamanda araştırma için pilot çalışma olarak da değerlendirilmiştir. Faktör yapısını belirlemek için Component Matrix tablosu incelenmiş ve çok boyutlu olduğu saptanan ölçeğe, Promax Rotation yöntemi uygulanmıştır. Birden fazla faktörde binişik değer alan bir madde analiz dışı bırakılmış ve Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda 14 maddeden oluşan iki faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Maddelerin içeriğine dayalı olarak faktörler isimlendirilmiştir. İkinci aşamada, verilerin çoklu faktör yapısına uygunluğu AMOS-22 programı kullanılarak DFA ile incelenmiştir. Bu aşamada, farklı demografik özelliklere sahip 300 öğrenciyle Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda faktör yük değeri 0,40'tan düşük olduğu gözlenen bir madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekte yer alan faktörler arası ilişkinin 0,54 ile 0,91 arasında değer aldığı gözlenmiştir. Dolayısıyla ölçekte yer alan faktörlerin orta/yüksek düzeyde birbirlerini açıkladığı sonucuna varılmıştır. Yapılan testler sonucunda ölçeğin 13 maddeden ve iki alt boyuttan oluşan bir yapıya sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Üçüncü aşamada ise Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla Test-Tekrar Test uygulaması yapılmıştır. Test aşamalarında önerilen iki haftalık aralık kuralına uygun olarak ölçek tekrar önceki testlere katılmamış 62 öğrenciden oluşan yeni bir gruba uygulanmıştır. Aynı zamanda muhtemel hataları engellemek için test aşamalarının her birinde istenen sayıda denek sayısına da ulaşılmıştır. İki hafta öncesi ve sonrası ölçümlerde elde edilen puanların tutarlılığını incelemek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı kullanılmış ve test-tekrar test analizi sonucunda ölçeğin kararlı bir yapıya sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din psikolojisi, Din, Mutluluk, Dinsel mutluluk, Ölçek geliştirme.

Religious Happiness Scale: Reliability and Validity Study

Abstract

The phenomenon of religion and the concept of happiness constitute one of the important research areas of the discipline of religious psychology and have also been at the center of belief systems, revelation and philosophical thoughts from ancient times to the present. One of the basic functions of religion is to provide individuals with both worldly and otherworldly peace and happiness, and this phenomenon has a profound effect on all stages of human life. The tendency of humans to avoid painful and disturbing situations due to their ontological structure highlights the meaning and coping mechanisms that religion offers individuals in coping with such negative experiences. Religious happiness is a multidimensional concept that refers to

the spiritual satisfaction, peace, and sense of meaning that individuals derive from their religious beliefs and practices. This concept is important in terms of religious psychology, as it adds meaning to individuals' lives, provides spiritual satisfaction, and strengthens social ties. Religious happiness, which is experienced through practices such as participation in religious rituals, worship, prayer, and interaction with religious communities, is also associated with gaining God's approval and the search for transcendental happiness. This scale is anticipated to fill a significant methodological gap in scientifically measuring and analyzing the impact of individuals' religious beliefs on their levels of religious happiness. Furthermore, by assessing individuals' levels of happiness and satisfaction with their religious beliefs and practices, the scale aims to address a scholarly gap in the field and facilitate data collection for future research. The research was initiated with the approval of the Ethics Committee and the research data were collected in 2024. Before the study, a 20-item candidate scale form was prepared in a five-point Likert style and expert opinions were consulted to evaluate the items. Five items that did not meet the required criteria were removed from the scale form and the number of items was reduced to 15. The applied test stages were carried out with a total of 562 university students with different demographic characteristics and the data were analyzed with SPSS-26 software. In the first stage, the content validity of the Religious Happiness Scale was evaluated and Exploratory Factor Analysis (EFA) was applied to 200 students. The EFA test was also evaluated as a pilot study for the research. The Component Matrix table was examined to determine the factor structure and the Promax Rotation method was applied to the scale, which was found to be multidimensional. An item with overlapping values in more than one factor was excluded from the analysis and a two-factor structure consisting of 14 items was obtained as a result of Exploratory Factor Analysis (EFA). Factors were named based on the content of the items. In the second stage, the conformity of the data to the multi-factor structure was examined with CFA using the AMOS-22 program. In this stage, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was performed with 300 students with different demographic characteristics. As a result of the analysis, an item with a factor loading value lower than 0.40 was removed from the scale. It was observed that the relationship between the factors in the scale was between 0.54 and 0.91. Therefore, it was concluded that the factors in the scale explained each other at a medium/high level. As a result of the tests, it was concluded that the scale had a structure consisting of 13 items and two sub-dimensions. In the third stage, a Test-Retest application was conducted to assess the reliability of the Religious Happiness Scale. In accordance with the two-week interval rule recommended in the test stages, the scale was re-applied to a new group of 62 students who had not participated in the previous tests. At the same time, the desired number of subjects was reached in each of the test stages in order to prevent possible errors. The Pearson Product Moment Correlation Coefficient was used to examine the consistency of the scores obtained in the measurements before and after two weeks, and as a result of the test-retest analysis, it was determined that the scale had a stable structure.

Keywords: Psychology of religion, Religion, Happiness, Religious happiness, Scale development.

Giriş

Din ve mutluluk kavramları, din psikolojisi disiplininde ele alınan temel ve öncelikli iki konu alanını oluşturmaktadır (Nielsen, 2017, 141). Mutluluk olgusu ise, Antik Çağ'dan günümüze dek hem kadim inanç sistemleri hem vahye dayalı dinî gelenekler hem de felsefî düşünce sistemleri tarafından en çok tartışılan ve üzerinde durulan meselelerden biri olma niteliğini korumuştur (Yalvaç Arıcı, 2020, 217).

Din, bireylerin hem dünyevi hem de uhrevi mutluluğunu hedefleyen ilahi temelli bir sistem olarak tanımlanabilirken; mutluluk, bireylerin yaşamlarına anlam katma ve tatmin duygusu geliştirme süreçlerinde merkezi bir rol oynayan temel bir olgudur. Bu bağlamda dinsel mutluluk, bireylerin sahip oldukları dini inanç ve pratiklerle ilişkili olarak deneyimledikleri içsel huzur ve manevi tatmin durumunu ifade etmektedir. Din ve mutluluk etkileşimi çerçevesinde değerlendirildiğinde ise dinin, bireysel ve toplumsal düzeyde mutluluğun sağlanmasını amaçlayan ve bireyleri bu doğrultuda yönlendiren bir yapı sunduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın odak noktasını teşkil eden dinsel mutluluk ölçeği, bireylerin mensup oldukları dinî sistemin gerekliliklerini gündelik hayatlarında ne ölçüde içselleştirdiklerini ve ibadet, dua gibi dinî pratiklerden aldıkları psikolojik tatmin düzeyini nesnel bir biçimde ölçmek üzere tasarlan bir ölçme aracıdır.

Dinsel mutluluğun ölçülmesi, bireylerin hem zihinsel sağlıkları hem de dini duygu durumları hakkında önemli veriler sunar. Din, tarih boyunca insan yaşamına anlam katmış, zorluklar karşısında yol göstermiş ve toplumsal bağları güçlendirerek birlik ve bütünlüğü sağlamış önemli bir olgudur. Dinsel mutluluğun, bireylerin genel yaşam memnuniyeti üzerindeki etkilerini anlamak hem bireysel ruh sağlığını desteklemek hem de toplumsal uyumu artırmak adına kritik bir öneme sahiptir. Literatür taraması sonucunda, çeşitli mutluluk ölçekleri bulunmasına rağmen, bireylerin dinsel mutluluk düzeylerini ölçmeye yönelik spesifik bir ölçeğin eksik olduğu görülmüştür.

Bu çalışma, inanan bireylerin inançları ile bu inançlardan kaynaklanan uygulama ve pratiklere dayalı olarak deneyimledikleri mutluluk düzeylerine etki eden faktörleri belirlemeye yönelik güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Dinsel mutluluğun ölçülebilir hale getirilmesi, bireylerin sahip oldukları inancın ve bu inanç doğrultusunda gerçekleştirdikleri pratiklerin, yaşamlarına ne ölçüde anlam kattığı ve onları ne derecede tatmin ettiği konularında yürütülecek ampirik araştırmalarda sistematik veri toplanmasına olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda, geliştirilen ölçeğin, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması ve din psikolojisi ile pozitif psikoloji kesişiminde yürütülecek bilimsel çalışmalara katkı sunması beklenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Yapılan ölçek geliştirme çalışmasının anlaşılabilirliğini artırmak amacıyla din, mutluluk ve dinsel mutluluk kavramlarının tanımlanması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, bireyin yaşamına anlam katan ve hem bireysel hem de toplumsal mutluluğun sağlanmasında kilit bir rol oynayan temel kavramların başında din gelmektedir. Bu tanımlamalar, çalışmanın kapsamını netleştirerek daha sağlam bir zemine oturtacaktır.

1.1. Din

İnsan, toplum içinde yaşama gereksinimiyle yaratılmış sosyal bir varlıktır. Bu özelliği sayesinde varoluşunun ilk anından itibaren topluluklar oluşturmuş, devletler kurmuş, farklı kültür ve medeniyetler inşa etmiş hem kendini hem de yaşadığı çevreyi maddi ve manevi açıdan imar etme çabası içerisinde olmuştur. Aynı zamanda insan, *“Niçin yaratıldığını anlamaya, yaratıcısını bilip bulmaya çabalayan, O’na karşı yükümlülüğünün şuurunda olan, kutsalın tecrübesini yaşayan dinî bir varlık (homo religiosus)”* olarak da tanımlanmıştır (Harman, 2001, 6).

Birlikte yaşama kültüründe, bireylerin oluşturdukları topluluklarda düzeni ve devamlılığı sürdürebilmeleri için belirli kural ve nizamlara uyma zorunluluğu bulunmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca bu amaca yönelik olarak geliştirilen hukuk sistemleri, normlar ve toplumsal kuralların yanı sıra, ilk insandan itibaren var olan ve

benimsenen dinler de toplumsal düzeni korumaya yönelik çeşitli düzenlemeler ortaya koymuştur.

İnsanlık tarihi sürecinde gerek ilkel ve gerekse medeni hiçbir toplumun dinsiz olmadığı, tarihin her dönemde yaşamış toplum ve topluluklar incelendiğinde bir 'Tanrı' fikrine ve ona tapınma düşüncesine sahip oldukları görülür. (Aygün, 2016, 204). Bu durumun temel nedeni olarak, insanın kendisinden daha üstün bir varlığa inanma, sığınma, bağlanma ve güvenme ihtiyacı gösterilebilir (Karataş, 2007, 20). Ancak bu ihtiyacı giderici mekanizma olan din ve Tanrı fikrinin kökenine dair farklı teori ve paradigmlar var olsa da din ve Tanrı fikrinin menşesine yönelik bilgiler, Kutsal Kitapların vermiş olduğu bilgilerle sınırlıdır (Aygün, 2016, 204).

Din kelimesi Arapça bir kavram olup, üzerinde genel geçer net ortak bir tanım bulunmamakla beraber etimolojik kökeni itibariyle *cezâ, mükâfat, itaat, hesap, hüküm, örf, âdet, millet* gibi farklı anlam içeriklerini barındırdığı ifade edilebilir (Topaloğlu - Karaman, 1989, 112; Memiş, 2024, 30-40). Din kavramı, tarihsel süreç boyunca farklı dönemlerde ve kültürlerde çeşitli anlam içerikleriyle tanımlanmış çok yönlü bir olgudur. Eski Yunan düşüncesinde din, korku ve saygı anlamlarını birlikte içeren *thriohēya* kavramı ile ifade edilmiştir (Tümer, t.y.; Er, 1998, 4). Batı kökenli diller incelendiğinde ise din olgusunun Latince kökenli *religion* terimiyle karşılandığı görülmektedir. Bu terimin, *relegere* fiilinden türetildiği ve "bir şeyi görev edinmek", "tekrar tekrar yapmak", "insanları Tanrı'ya bağlayan bağ" ve "ihmal etmemek" gibi anlamları içerdiği belirtilmektedir (Tümer, t.y.). Hristiyan kutsal metinlerinde, özellikle İncil'de, din kavramının "Tanrı'nın yolu" anlamında kullanıldığına rastlanmaktadır (Markos, 12:14, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2016). Hristiyanlık bağlamında ise din; inanç sistemlerine bağlılık, Tanrı ile ilişki kurma ve belirli inanç ritüellerinin düzenli olarak yerine getirilmesi anlamında, iman ve ibadet pratiğini ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır (Harman, 2001, 2).

Din bilimciler tarafından yapılan tanımlamalara bakıldığında, din kavramı üzerinde fikir birliği sağlanmış ortak ve evrensel bir tanımın bulunmadığı görülmektedir (Memiş, 2024, 30). Bununla birlikte, farklı düşünürler tarafından dinin çeşitli yönlerini vurgulayan tanımlar ortaya konmuştur. R. Otto, dini "kutsalın tecrübesi" olarak tanımlarken; H. Spencer, dini, "insan üzerinde etkili olan üstün bir kudretin varlığını kabul etme" biçiminde yorumlamıştır. M. Müller ise dini, "insanın sonsuz olanı kavrama yeteneğini mümkün kılan zihinsel bir meleke" olarak değerlendirmiştir. Alman filozof Immanuel Kant ise dini, "bütün ahlaki yükümlülüklerimizde ilahi buyruğu bilme ve tanıma bilinci" olarak tanımlamaktadır (Tümer, t.y.).

İslami literatür incelendiğinde, farklı tanımlamalarla karşılaşmakla birlikte, bu araştırmanın konusunu oluşturan dinsel mutlulukla örtüşen bir tanıma atıfta bulunmak, konunun bütünlüğü açısından önem taşımaktadır. Bu tanım, "İnsanların mutlu bir hayat sürmesini amaçlayan Tanrı'nın veya din kurucularının kutsal kitaplarında yer alan sözlerinden, insanların bu amacın gerçekleşmesi için yaptıkları davranışlardan ve oluşturdukları kurumlardan meydana gelen bir sistem" şeklindedir (Adam, 2015, 43).

Din olgusu, en genel tanımıyla, semboller ve ritüellerin bir bileşeni olmanın yanı sıra (Holm, 2007, 23), örgütlü inanç ve uygulamalardan oluşan (Cirhinlioğlu vd., 2013, 7) ve benimseyen bireylere bir değerler sistemi sunan bir sistem olarak nitelendirilebilir. Buna ek olarak, din; yaratıcıya, doğaüstü ve kutsal kabul edilen varlıklara inanmayı ve bu inanca bağlı çeşitli dini ritüeller sergilemeyi sistematik hale getiren toplumsal bir müessese olarak da tanımlanmaktadır. Ayrıca, insanüstü ve doğaüstü bir yüce güce inanma sonucu oluşan yaşam felsefesi, ahlaki ve zihinsel tutumlar bütünü (Memiş, 2024, 34) ve akıl sahibi bireyleri hayra, iyiye ve doğruya ileten ilahi bir sistem (Arslan, 2015, 159) şeklinde de tarif edilebilir.

1.2. Mutluluk

Mutluluk, bireylerin yaşamdan duyduğu tatmin ve genel hoşnutluk hissi olarak tanımlanabilir. Bu çok boyutlu olgu, kişinin hedeflerine ulaşma düzeyi, kişisel ve sosyal ilişkilerindeki memnuniyet, fiziksel ve ruhsal sağlık gibi çeşitli faktörlerden etkilenir. Mutluluk hem anlık duygusal durumları hem de uzun vadeli yaşam memnuniyetini kapsayan bir yapı sunabilir (Diener, 2000, 34-43). Ayrıca, mutluluk kavramı kültürel, toplumsal ve bireysel farklılaşmalara göre çeşitlilik gösterebilir ve bireylerin bilişsel ve motivasyonel süreçleriyle de yakından ilişkilidir (Lyubomirsky, 2001, 239).

Düşünce tarihi boyunca mutluluk kavramı, Aristoteles, Farabi, Kant gibi filozoflardan Freud ve Fromm gibi psikologlara uzanan geniş bir yelpazede farklı biçimlerde tanımlanmıştır (Baynal, 2020, 251). En genel anlamıyla mutluluk, bireyin iyi olma halini sürdürmesi, saadet ve bahtiyarlık gibi anlamları içerir (Akalin, 2011, 1716). Bu kavramın tanımı, her bireyin kendine özgü bir yorumu ve ölçütü olması nedeniyle sübjektif bir nitelik taşır. Dolayısıyla mutluluk, bireysel iyi oluşu kapsadığı gibi, aynı zamanda toplumsal yaşam kalitesi ve sosyal refah düzeyi gibi daha geniş anlamları da bünyesinde barındıran kapsamlı bir yapıdır (Veenhoven, 1997, 33).

Düşünce tarihinde mutluluğun kaynağı, psikolojide ise bireyi mutsuz kılan unsurlar önemli araştırma konuları olmuştur (Baynal, 2020, 251). Mutluluğa dair tanımlamalar, bireylerde mutluluğu tetikleyen içsel ve dışsal etkenlerin varlığına işaret eder. Bu bağlamda, mutluluğun sağlanması için bireysel pozitif düşünce ve olumlu toplumsal etkileşimlerin yanı sıra, yeterli yaşam koşulları, olumsuzluklardan uzak bir çevre, sağlıklı bir beden ve zihin, yeterli ekonomik refah düzeyi ve içsel manevi huzur gibi geniş bir yelpazede faktörlerin bir arada bulunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Mutluluk, yaşam doyumuyla ilişkili olup, günlük yaşamda karşılaşılan depresif belirtilerin yokluğunu da içeren bir durumu ifade eder. Günümüzde psikolojik açıdan öznel iyi oluş halinin bir sonucu olarak kabul edilen mutluluk (Okur – Totan, 2019, 2), bireyin yaşamı boyunca ulaşmayı arzuladığı en yüksek amacı temsil eder.

Mutluluk, bireyin zihinsel açıdan huzur ve dinginlik içinde bulunduğu bir duygusal yapıdır. İnsanlar, doğaları gereği acı ve ızdırap veren etkenlerden kaçınma eğilimindeyken, huzuru sağlayabilecek unsurları elde etme, benimseme ve günlük yaşamlarına yansıtma eğilimindedirler (Diener, 2000, 34-43). İnsanoğlu yaşamı boyunca bir anlam arayışı içerisinde ve bu arayış, mutluluğun da temel kaynağını oluşturur (Prager, 1998, 125). Genel olarak, acı verici durumlardan kaçınarak haz ve tatmin

duygusunu tetikleyen unsurları hayatta önceliklendirmek, bireyler tarafından mutluluk nedeni olarak kabul edilir.

Modernleşen bilimsel ve teknolojik imkanların bireysel ve toplumsal mutluluğu artırmak yerine stres ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıkları tetiklemesi (Carrel, 1997, 115) bir gerçeklik olarak karşımıza çıkarken, günümüzdeki yaygın mutluluk anlayışı, gelişen teknolojiye ve buna bağlı refah ve rahatlık anlayışına atfedilen önemi gözler önüne sermektedir.

Din, toplumsal ve bireysel mutluluğun temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Dinlerin esas gayelerinden biri, bireysel ve toplumsal düzeni, huzuru sağlamak ve huzursuzluğa yol açabilecek olguları engellemektir. Doğaüstü kutsal bir varlıkla ilişki kurmayı ve bu ilişkiye yönelik imge, duygu, davranış ve dinsel bütünlüğü ifade eden (Vergote, 1999, 15) veya bireylere kendilerini adayabilecekleri bir hedef tayin eden davranışlar bütünü ve sistemi olarak tanımlanan din (Fromm, 1993, 45-50), inanan bireylerin dünyevi ve uhrevi huzur ve mutluluklarını hedefleyen bir sistem olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla, dünyevi ve uhrevi mutluluğu temel hedef edinen bireylerin, bu amaca yönelik ilahi bir sisteme dahil olmaları nedeniyle mutluluk hissetmeleri mantıksal bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, bireylerin dinsel mutluluk düzeylerinin ölçülebilirliği ve bu ölçüm için bir araca duyulan ihtiyaç da önem kazanmaktadır.

1.3. Dinsel Mutluluk

Dinsel mutluluk, bireylerin dini inanç ve pratiklerinden edindikleri tatmin ve huzur hissini tanımlayan bir kavramdır. Bu olgu, bireylerin yaşamlarına anlam katmada, manevi doyum sağlamada ve toplumsal bağlarını güçlendirmede kayda değer bir role sahiptir. Dinsel mutluluk, bireylerin dini ritüellere katılımı, dua etme, meditasyon ve dini topluluklarla etkileşim gibi faaliyetler vasıtasıyla deneyimlenebilir (Newman - Graham, 2018, 1-6).

Dinsel mutluluğun temeli, bireylerin inanç sistemleriyle kurdukları ilişkiye dayanır. Bu inanç sistemleri, insanların yaşamlarını yönlendiren ve anlamlandıran temel ilkeleri barındırır. Sahip olunan bu inançlar, bireylere zorluklarla başa çıkmada, umut ve güven duygularını pekiştirmede önemli bir kaynak sunabilir. Nitekim, zor zamanlarda dini inançlarına sığınan bireylerin manevi destek ve rahatlama buldukları gözlemlenebilir.

Din ve dindarlığın insanın öznel iyi oluşu üzerindeki etkisi, akademik literatürde adeta bir gerilim içinde duran iki temel eğilimle açıklanır: Bir yanda, bireyin zorluklarla baş etmesine yardımcı olarak mutluluğu besleyen pozitif bir işlev; diğer yanda ise, dini çatışmalar yoluyla mutsuzluğun kaynağı olabilen bir stresör işlevi. Araştırmaların ağırlıklı olarak işaret ettiği nokta, dinin genellikle yaşam doyumunu ve mutluluğu artıran bir kaynak olduğudur; dindarlık ile öznel iyi oluş arasında küçük ama istikrarlı bir olumlu ilişki bulunmakta olup özellikle hayatın sıkıntılı dönemlerinde dindarlığın iyi oluşu güçlendirdiği görülmektedir (Diener vd., 2011, 1278; Pargament, 1997). Bu olumlu etkinin ardında, bireyin zorluklar karşısında güç bulmasını sağlayan olumlu dini başa çıkma stratejileri (Tanrı'ya sığınma, manevi bir bakış açısı geliştirme gibi),

hayata dair anlam ve amaç bulması ve dini bir cemaatin parçası olmanın sağladığı sosyal destek yatar (Uysal vd., 2017, 140-156). Bu bağlamda düşünüldüğünde dinsel mutluluğun, toplumsal etkileşim ve dayanışma ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Dini topluluklarla kurulan bağlar, bireylerin sosyal destek sistemlerini pekiştirerek toplumsal uyumu artırır. Bu bağlamda, bireyler dini cemaat ve topluluklar içerisinde kendilerini güvende ve kabul edilmiş hissederek aidiyet duygusu yaşamak suretiyle sosyal kabul görerek psikolojik gereksinimlerini karşılayabilir (Akkuş, 2023, 86), bu da dinsel anlamda mutluluk düzeylerinde artışa yol açabilir. Benzer tarzda, dindar yaşam tarzına sahip bireyler dini içerikli hizmet ve çalışmalara katılım yoluyla diğer bireylerle sosyal bağlarını güçlendirmenin yanı sıra hem yaşam doyumuna ulaşabilir hem de sosyalleşmiş hissederek psikolojik açıdan iyi oluş deneyimleyebilirler. Öte yandan, aynı akademik sahne, dinin bazen tam tersine derin bir psikolojik sıkıntı ve mutsuzluk kaynağı da olabildiğini gösterir. Bu olumsuz taraf, çoğu zaman kişinin kendi inanç dünyası ile yaşadığı iç hesaplaşmalardan veya mensubu olduğu dini grubun katı kurallarıyla giriştiği mücadeleden (Nielsen, 1998, 181-190) ya da Tanrı'yı öfkeli ve cezalandırıcı bir varlık olarak görmek gibi yıpratıcı baş etme yollarından beslenir (Uysal vd., 2017, 148). Bu nedenledir ki, dinin bir bireyin ruh halinde nasıl bir iz bırakacağı, büyük ölçüde o kişinin inancını nasıl içselleştirdiğine ve bu inancın onun günlük hayatında nasıl bir işlev gördüğüne bağlı olarak, huzurun sıcak ışığından çaresizliğin soğuk gölgelerine uzanan geniş bir duygusal yelpazede şekillenir.

Dinsel mutluluk, bireylerin ruhsal sağlığı üzerinde de olumlu etkiler yaratabilir. Düzenli olarak dua ve dini pratikler yapan bireylerin, daha düşük stres seviyeleri ve daha yüksek yaşam memnuniyeti bildirdikleri gözlemlenmektedir. Bu durum, dini pratiklerin bireylerin zihinsel ve bedensel sağlığına katkıda bulunabileceğini ortaya koymaktadır (Apaydın, 2010, 67-68).

Dinsel mutluluk, bireylerin yaşamlarına anlam katma, günlük hayattaki zorluklarla başa çıkma ve içsel denge bulma süreçlerinde önemli bir araçsal role sahiptir. Zira bireyin dinsel mutluluğunun kaynağını teşkil eden inanç ve değerler, birey ve toplumun ahlaki yönelimlerinin belirlenmesinde kritik öneme sahip unsurlardır. Bu yönelimler, bireylerin doğruyu yanlıştan ayırt etmeleri ve ahlaki mekanizmaya uygun kararlar almaları için adeta bir anahtar işlevi görür (Hood vd., 2009, 78).

Bireylerin dinsel anlamda hissettikleri mutluluğun çeşitli pozitif psikolojik etkileri bulunmaktadır. Günlük yaşamda güçlüklerle karşılaşan bireyler, dini inançlarına sığınarak manevi destek bulabilir ve ruhsal rahatlama sağlayabilirler. Bu manevi destek, zorluklarla mücadelede ve başa çıkmada bireylere yardımcı olarak içsel bir huzur sunar (Pargament, 2007, 89). Ayrıca, bireyin inancı ve bu inancın gerektirdiği pratikler, günlük yaşam memnuniyetini artırabilecek güce sahiptir. Nitekim, aktif dini gruplarda yer alan bireylerin yaşam memnuniyeti düzeylerinin diğer bireylere göre daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar bu durumu desteklemektedir (Gall vd., 2011, 175-176). Ek olarak, dinsel mutluluk, bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerini artırarak depresyon, stres ve kaygı gibi duygusal karmaşa ve olumsuzluklardan korunmalarına veya bunlarla başa çıkmalarına manevi destek sağlayabilir (Koenig, 2012, 112).

Literatür taraması sonucunda, ampirik araştırmalarda kullanılan çeşitli mutluluk ölçekleri (Durmuş, 2022; Akın vd., 2013; Işık - Üzbe Atalay, 2019; Tuterel - Kışlak, 2002; Polatçı - Ünüvar, 2021; Ekşi vd., 2017; Demirci vd., 2016; Demirci - Ekşi, 2018) bulunmasına rağmen, bireylerin dinsel mutluluk düzeylerini ölçmeye yönelik herhangi bir aracın geliştirilmediği tespit edilmiştir. Literatürdeki bu boşluk, gelecekte gerçekleştirilecek ampirik araştırmalarda kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, ölçek geliştirme çalışmalarında yaygın olarak başvuru alan iki temel yaklaşımdan; mevcut bir ölçeğin farklı bir kültüre uyarlanması yerine, araştırma alanının özgün yapısını ve ihtiyaçlarını yansıtacak yeni bir ölçme aracının geliştirilmesi (Karakoç - Dönmez, 2014) yaklaşımı tercih edilmiştir. Nitekim mevcut kuramsal ve uygulamalı çalışmalar incelendiğinde, dinsel mutluluk olgusunu doğrudan ölçmeye yönelik özgün bir ölçme aracının eksikliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin geliştirilmesinin hem ilgili literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı hem de gelecekte yapılacak bilimsel araştırmalara metodolojik açıdan önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

2. Yöntem

2.1. Ölçek Geliştirme Aşamaları ve Uygulamalar

Mutluluk ve Dinsel Mutluluğa dair bir ölçek geliştirmek amacıyla kapsamlı bir literatür taraması yapılarak konuya ilişkin mevcut bilimsel çalışmalar derinlemesine incelenmiştir (Fidrmuc - Tunalı, 2015; Campante - Drott, 2013; Argyle - Hills, 2000; Dhir, 2016; Rizvi - Hossain, 2017; Francis vd., 2003; Beyaz - Kaldık, 2018; Jasarevic, 2014; Sukmawati vd., 2022; Hills - Argyle, 2002; Quezera vd., 2016; Manuela - Sibley, 2014).

Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin geliştirilme sürecine Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 26/06/2024 tarih, 150 sayılı toplantı ve 3 sayılı kararı ile etik kurul izni alınarak başlanmıştır. Ölçeğin geliştirilme sürecinde araştırmacı tarafından başlangıçta 20 soruluk bir madde havuzu oluşturulmuştur. Literatürdeki 2-3 katı madde havuzu oluşturma önerisi dikkate alınmış olmakla birlikte (Clark - Watson, 1995; DeVellis, 2014), araştırmanın odaklandığı dinsel mutluluk kavramı için daha dar fakat kuramsal açıdan tutarlı bir madde havuzu oluşturulması tercih edilmiştir. Ölçek geliştirmede madde sayısından çok, kavramın kapsamı ve uzman görüşleriyle sağlanan içerik geçerliği önem taşımaktadır (Haynes vd., 1995; Boateng vd., 2018). Ayrıca ölçeğin amacına uygun, ölçmeden kaynaklı hataları minimize etmek ve örneklem üzerindeki bilişsel yükü azaltan bir yapı elde edebilmek amacıyla ölçek madde havuzundaki soru sayısı kısıtlı tutulmuştur. Özellikle ölçek geliştirme sürecinin başlangıç aşamasında çok fazla sayıda maddenin yer alması, katılımcılarda dikkat dağınıklığına neden olup verilecek olan cevapların tutarlılığını düşürebilecek ve veri kalitesini olumsuz etkileyebilecek bir durumdur. Ayrıca, gereğinden fazla madde içeren ölçekler, faktör analizinde madde-toplam korelasyonlarının zayıflamasının yanında faktör yüklerinde dağılmaya da yol açabilecek bir unsurdur ki bu durum, ölçeğin yapısal geçerliğini de zedeleyebilir. Bu sebeple, literatürde bazı araştırmacılar, ölçülmek istenen kavramın kuramsal çerçevesi açık ve sınırlıysa, az ama nitelikli maddeyle madde havuzu

oluşturmanın istatistiksel olarak daha güvenilir olduğunu belirtmektedir (DeVellis, 2021). Çalışmamızda da söz konusu yöntem tercih edilmiştir.

Tablo 1. Dinsel Mutluluk Ölçeği Kapsam Geçerlik Analizi Sonuçları

Madde No	Uzman Görüşü (Uygun / Uygun Değil)	KGO (Kapsam Geçerlik Oranı)	Durum	Madde No	Uzman Görüşü (Uygun / Uygun Değil)	KGO (Kapsam Geçerlik Oranı)	Durum
1	5 / 0	1.00	Kaldı	11	5 / 0	1.00	Kaldı
2	5 / 0	1.00	Kaldı	12	5 / 0	1.00	Kaldı
3	5 / 0	1.00	Kaldı	13	3 / 2	0.60	Çıkarıldı
4	5 / 0	1.00	Kaldı	14	5 / 0	1.00	Kaldı
5	3 / 2	0.60	Çıkarıldı	15	5 / 0	1.00	Kaldı
6	5 / 0	1.00	Kaldı	16	3 / 2	0.60	Çıkarıldı
7	5 / 0	1.00	Kaldı	17	5 / 0	1.00	Kaldı
8	3 / 2	0.60	Çıkarıldı	18	5 / 0	1.00	Kaldı
9	5 / 0	1.00	Kaldı	19	3 / 2	0.60	Çıkarıldı
10	5 / 0	1.00	Kaldı	20	5 / 0	1.00	Kaldı

Kapsam geçerliğini değerlendirmek için 5 alan uzmanından görüş alınmıştır. Lawshe tekniği (1975) kullanılarak her madde için kapsam geçerlik oranı (KGO) hesaplanmıştır. Elde edilen değerler doğrultusunda KGO<0,99 olan 5 madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerlik indeksi (KGI) 0,85 olarak bulunmuştur ve bu değer ölçeğin kapsam geçerliğinin yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir.

Dinsel Mutluluk Ölçeği'ne pilot uygulama gerçekleştirilmiştir (Yurdugül, 2005, 771). Farklı demografik özelliklere sahip 200 üniversite öğrencisi üzerinde ilk pilot çalışma gerçekleştirilmiştir (Erkuş, 2021, 25-64). Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sürecinde, maddelerin birbirleriyle ilişkili olması nedeniyle Promax eğik döndürme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, faktörlerin birbiriyle ilişkili olduğu durumlarda önerilen bir tekniktir (Büyüköztürk, 2002, 476-477).

Analiz sonucunda, maddelerin faktör yük değerleri incelenmiş ve faktör yükü 0,40'ın altında olan herhangi bir madde bulunmamıştır. Bununla birlikte, aynı anda birden fazla faktörde yüksek değer alan bir madde tespit edilerek analiz dışı bırakılmış ve ölçek son haline getirilmiştir.

Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin geliştirilme sürecinde kalan 14 madde ile yeniden bir Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmış ve bu maddelerin tamamının ilgili faktörlere uygun bir şekilde dağıldığı tespit edilmiştir. Bu analiz sonucunda, ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Ölçeğin geçerliliğini ve güvenilirliğini test etmek amacıyla farklı bir örneklem grubu üzerinde nihai bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, ölçek formu pilot çalışmadan farklı olarak 300 kişilik bir gruba uygulanmıştır. Elde edilen verilere Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmış, faktör yük değeri 0,40'tan küçük olan 8. Madde bu aşamada ölçekten çıkarılarak ölçeğe 13 madde ve 2 faktörden oluşan nihai şekli verilmiştir. Bununla birlikte faktörler arası ilişkinin 0,54 ile 0,91 arasında değer aldığı ve faktörlerin orta/yüksek seviyede birbirini açıkladığı, dolayısıyla elde edilen bu

sonuçların ölçeğin uyumlu bir yapı sergilediğini göstermiştir. Bulgular bölümünde detaylı bir şekilde açıklandığı üzere, DFA sonuçları ölçeğin kabul edilebilir bir uyum gösterdiğini doğrulamıştır.

2.2. Çalışma Örnekleme

Çalışma grubu toplamda farklı fakülte ve farklı sınıf düzeylerinde öğrenim görmekte olan 562 gönüllü katılımcı kız ve erkek üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Bu 562 katılımcının verileri üç farklı aşamada kullanılmıştır: 200 katılımcıdan elde edilen veriler, Açıklayıcı Faktör Analizinin (AFA) yapıldığı ilk test aşamasında kullanılmış olup bu 200 katılımcıdan elde edilen veriler aynı zamanda ölçek çalışması öncesi için kapsamlı pilot çalışma verisi olarak da değerlendirilmiş ve bu analiz sonuçlarına göre madde revizyonu yapılmıştır. 300 katılımcının verileri Doğrulamalı Faktör Analizinin (DFA) yapıldığı nihai çalışmada ve 62'si ise ölçeğin test-tekrar test güvenirliğinin yapıldığı 3. denemede değerlendirilmiştir. Katılımcı sayısı belirlenirken, ölçek maddelerinin sayısının beş ila on katı kadar bir örneklem büyüklüğüne sahip olunmasına özen gösterilmiştir (Can, 2016, 319; DeVellis, 2014, 157). Hem pilot çalışmada hem de nihai çalışmada gerekli katılımcı sayısına ulaşılmıştır.

Bu süreçte elde edilen veriler, ölçeğin iki faktörlü yapısını destekleyen sonuçlar sunmuş ve ölçeğin geçerliliği ile güvenirliği konusunda güçlü kanıtlar sağlamıştır.

AFA ve DFA testlerinde kullanılan verilerin elde edildiği toplam 562 katılımcıya ait demografik özellikleri içeren bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Örneklemin sosyo-demografik özellikleri

	Kişisel Özellikler	n	%
Cinsiyet	Erkek	156	27,8
	Kadın	406	72,2
Yaş	Min/Maks- Ort/Ss	18/55	22,24/4,36
Sınıf Düzeyi	Hazırlık	17	3,0
	1. Sınıf	103	18,3
	2. Sınıf	240	42,7
	3. Sınıf	125	22,2
	4. Sınıf	61	10,9
	5. Sınıf	16	2,8
Öğrenim Türü	1. Öğretim	420	74,7
	2. Öğretim	142	25,3
Gelir Durumu	Geliri giderinden fazla	86	15,3
	Gider ve geliri dengeli ya da eşit	363	64,6
	Geliri giderinden az	113	20,1
Fakülte Durumu	Eğitim Fakültesi ve Öğretmenlik Fakülteleri	46	8,2
	Fen-Edebiyat Fakültesi	21	3,7
	Hukuk Fakültesi	27	4,8
	İktisat-İşletme Fakülteleri	84	14,9
	İlahiyat Fakültesi	201	35,8
	İletişim Fakültesi	6	1,1

Mühendislikler ve Mimarlık Fakülteleri	38	6,8
Sağlık Bilimleri (Tıp-Eczacılık-Dış Hekimliği)	60	10,7
Siyasal Bilimler Fakültesi	37	6,6
Spor Bilimleri	14	2,5
Yabancı Diller MYO	10	1,8
Ziraat-Ormancılık Fakülteleri	18	3,2

Katılımcıların yaş ortalamasının 22,24 olduğu, %72,2 oranında kadın, %27,8 oranında erkek olduğu, %3,0 oranında hazırlık öğrencisi, %18,3 oranında 1. sınıf, %42,7 oranında 2. sınıf, %22,2 oranında 3. sınıf, %10,9 oranında 4. sınıf ve %2,8 oranında 5. sınıf olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %74,7 oranında 1. öğretim, %64,6 oranında geliri giderine eşit olduğu, %35,8 oranında İlahiyat Fakültesinde, %8,2 oranında Eğitim Fakültesi ve Öğretmenlik Fakültelerinde, %3,7 oranında Fen-Edebiyat Fakültesinde, %4,8 oranında Hukuk Fakültesinde, %14,8 oranında İktisat-İşletme Fakültesinde, %1,1 oranında İletişim Fakültesinde, %6,8 oranında Mühendislikler ve Mimarlık Fakültesinde, %10,7 oranında Sağlık Bilimleri (Tıp-Eczacılık-Dış Hekimliği) Fakültesinde, %6,6 oranında Siyasal Bilimler Fakültesinde, %2,5 oranında Spor Bilimleri Fakültesinde, %3,2 oranında Ziraat-Ormancılık Fakültesinde öğrenim görmekte olduğu saptanmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya, Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulunun 26/06/2024 tarih, 150 toplantı sayısı ve 3 karar numarası ile çalışmanın yapılabileceğine dair etik kurul izni alınarak başlanmıştır. 2024 yılı ekim ayında başlatılan ilk deneme çalışması ve kasım ayında gerçekleştirilen ikinci deneme uygulaması çevrim içi olarak yürütülmüştür. Bu çalışmalarda, toplamda 562 gönüllü kadın ve erkek katılımcı yer almıştır. Ölçeğin geçerliliğini değerlendirmek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini ölçmek için ise Cronbach's Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış, faktörler arası ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilmiştir.

AFA ve güvenilirlik analizleri için SPSS-26 yazılımı, DFA işlemleri için ise AMOS-22 yazılımı kullanılmıştır. Faktör analizinin veri setine uygunluğunu belirlemek amacıyla korelasyon matrisi, Bartlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Faktörlerin belirlenmesinde yamaç grafiği ve özdeğer istatistikleri dikkate alınmıştır. Faktörlerin yorumlanması, anlamlandırılması ve isimlendirilmesi sürecinde Promax eğik döndürme tekniği tercih edilmiştir. Faktör sayısının belirlenmesinde, açıklanan varyans oranının yüksekliği, yamaç grafiği ve özdeğerlerin 1'den büyük olması kriterleri esas alınmıştır.

Ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek için Cronbach's Alfa değeri hesaplanmış, ayrıca maddelerin toplam korelasyonları ve faktörler arası korelasyonlar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu süreçler sonucunda, ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği konusunda yeterli kanıtlar elde edilmiştir.

2.4. Ölçeğin Derecelendirme Sistemi

Katılımcıların Dinsel Mutluluk düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilen ölçüm aracı, her bir ifadeye yönelik beşli Likert tipi bir yanıt formatı kullanılmıştır. Bu seçenekler “Kesinlikle Katılmıyorum” (1) ile başlayıp “Kesinlikle Katılıyorum” (5) düzeyine kadar derecelenmektedir. Örneğin, bireylerden “*Dinî pratiklerimi düzenli olarak yerine getirmek bana mutluluk verir*” gibi bir maddeye ilişkin görüşlerini bu seçenekler arasından işaretlemeleri beklenmiştir.

Ölçek, toplamda 14 maddeden oluşmakta olup, bunlardan üçü olumsuz ifade içermektedir. Olumsuz maddelere örnek olarak “*Dinî kurallar hayatımı kısıtladığı için mutsuz olurum,*” “*Mutsuzluğun kaynağının inançsızlık olduğunu düşünürüm,*” ve “*Dinî pratiklerin hayatıma faydasının olmadığını düşünürüm*” verilebilir. Bu yapısı gereği, veri analizine geçilmeden önce olumsuz maddelerin puanları tersine çevrilerek kodlanmıştır (ters kodlama). Ölçeğin toplam puanı ve iç tutarlılık analizleri, bu kodlama düzeltilmesi esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Ölçüm aracından elde edilebilecek minimum puan 14 iken, maksimum puan 70’dir; bu aralık, katılımcıların dine ilişkin mutluluk düzeylerinin “Kesinlikle Katılmıyorum” dan “Tamamen Katılıyorum” a uzanan bir **cevap aralığında** değerlendirildiğini göstermektedir.

3. Bulgular

Çalışmamızın bu bölümünde ölçeğimizin geçerlilik ve güvenilirlik analizine ait teknik detaylar ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Geçerlilik Analizi

Geçerlik analizlerinin başlangıç aşamasında, toplanan verilerin faktör analizi için uygunluğunu saptamak amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterliliği Testi ve Bartlett Küresellik Testi uygulanmıştır. KMO değerlerinin değerlendirilmesinde, 0.80 ve üzeri sonuçlar “mükemmel,” 0.70–0.80 arası sonuçlar “iyi,” 0.60–0.70 arası sonuçlar “orta,” 0.50–0.60 arası sonuçlar “kötü,” ve 0.50’nin altındaki değerler “kabul edilemez” olarak kabul edilmektedir (Durmuş vd., 2006, 80). Mevcut çalışmada KMO test istatistiği 0,95 olarak bulunmuştur. Ek olarak, Bartlett Küresellik Testi sonuçları istatistiksel açıdan anlamlı ($\chi^2=5789.379$; $p=0.00$) çıkmıştır. Elde edilen bu bulgular, örneklem verilerinin faktör analizi yapılabilmesi için “mükemmel” düzeyde bir uygunluk sergilediğini göstermektedir.

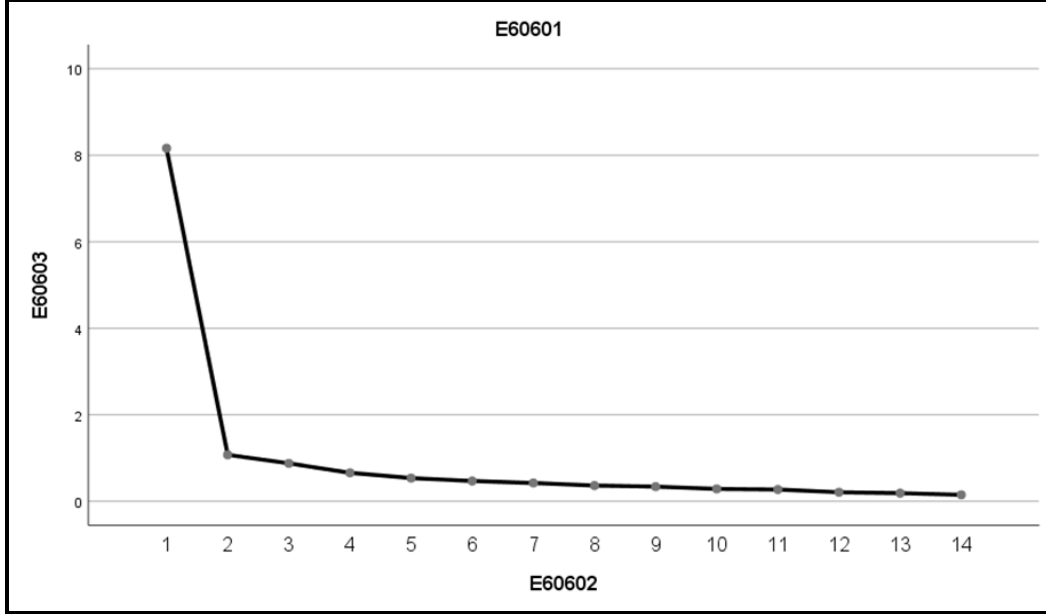
3.2. Açımlayıcı Faktör Analizi

Örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğunun tespit edilmesini takiben, verilerin analizinde *Temel Bileşenler Analizi* (TBA) tekniği benimsenmiştir. TBA, değişken sayısını azaltarak anlamlı kavramsal yapıları ortaya çıkarmayı amaçlayan, sıklıkla tercih edilen ve yorumlanması nispeten kolay bir istatistiksel yaklaşımdır (Büyüköztürk, 2020, 135; Seçer, 2018, 13-14).

Analiz aşamasında, ölçeğin faktör sayısının belirlenmesi amacıyla yamaç grafiği (scree plot), özdeğerler (eigenvalues) ve açıklanan varyans oranları incelenmiştir. Şekil 1’de sunulan yamaç grafiği, başlangıçta hızlı bir düşüş sergileyen eğimin, üçüncü

noktadan itibaren düzleştiğini işaret etmektedir. Buna ek olarak, özdeğerin 1.0'dan büyük olduğu iki faktör saptanmıştır. Yamaç grafiği bulguları ve paralel analiz sonuçlarının birlikte değerlendirilmesi, ölçek için anlamlı faktör sayısının iki olduğunu ve üçüncü faktörden sonraki faktörlerin paralel bir eğilim gösterdiğini ortaya koymuştur (Koçak vd., 2016, 345). Yamaç grafiği ile ilgili görsel Şekil 1'de verilmiştir:

Şekil 1. Dinsel mutluluk ölçeği yamaç grafiği.

Yamaç grafiği incelenerek faktör yük değerlerini belirlemek üzere Bileşen Matrisi (Component Matrix) tablosuna başvurulmuştur. Ölçeğin çok boyutlu bir yapı sergilemesi nedeniyle döndürme (rotasyon) işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu döndürme işlemi için eğik döndürme yöntemlerinden promax rotation tekniği kullanılmıştır. Rotasyon işlemi sonucunda elde edilen özdeğerler, faktör yük değerleri, açıklanan varyans ve kümülatif toplam varyans değerleri Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3. Açıklanan toplam varyans tablosu

Bileşen	Başlangıç Özdeğer			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Dağılımı			Rotasyon Sonrası Dağılım
	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam
1	8,16	58,29	58,29	7,79	55,67	55,67	7,23
2	1,07	7,67	65,97	,61	4,36	60,03	6,75

Birinci temel uygulamadan elde edilen veriler üzerinden gerçekleştirilen Açıklayıcı Faktör Analizi'nde (AFA), birden fazla faktörde yüksek yük değerine sahip (binişik) bir madde ölçekten elimine edilmiştir. İkinci deneme uygulamasında ise, diğer faktörlerle ortak yük gösteren (binişik) herhangi bir madde tespit edilmemiştir.

Tekrarlanan döndürme işlemleri sonucunda, 14 maddenin tamamının öz değeri 1.0'ın üzerinde olan iki faktörde toplandığı belirlenmiştir. Bu iki faktör, ölçeğin toplam varyansının %65,97'sini açıklamaktadır. Faktör analizinde varyans oranının yüksek olması, ölçeğin faktör yapısının gücünü işaret etmektedir (Tavşancıl - Keser, 2001, 50). Faktör sayısının artmasıyla açıklanan varyansın artması beklenen bir durum olmakla birlikte, sosyal bilimler alanında açıklanan varyans oranının %40 ile %60 arasında olması kabul edilebilir düzey olarak değerlendirilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017, 75-77). Bu bağlamda, ölçeğin elde edilen açıklanan varyans yüzdesinin yeterli bir düzeyde olduğu söylenebilir.

Mevcut çalışmada açıklanan varyansın %65,97 olması, faktör yapısının yeterliliğini açıkça göstermektedir. Faktör analizinin ardından elde edilen *Döndürülmüş Bileşen Matrisi* (Rotated Component Matrix) dağılımları Tablo 4'te sunulmuştur. Bu dağılımlar, iki faktörden oluşan ölçeğin geçerli bir yapıya sahip olduğunu doğrulamaktadır.

Tablo 4. Bileşenler matrisi (Component matrix)

Maddeler	1	2
1 Yaraticıya olan inancım beni mutlu eder.	,985	
2 Dualarımı işiten birinin olduğunu bilmek beni mutlu eder.	,906	
3 Dinî inancım yaşamıma anlam katar.	,749	
4 Sahip olduğum inancımın bir gereği olarak yardımlaşmak beni mutlu eder.	,654	
5 İnandığım dinî değerlere uygun yaşadığım zaman iç huzuru duyarım.	,635	
6 Dinî pratiklerimi düzenli olarak yerine getirmek bana mutluluk verir.	,612	
7 Dinî inançlarım sayesinde zorlukların üstesinden gelirim.	,522	
8 Dinî pratiklerin hayatıma faydasının olmadığını düşünür, kendimi mutsuz hissedirim.	,441	
9 Dinî kurallar hayatımı kısıtladığı için mutsuz olurum.	,416	
10 Dinî topluluklara ve faaliyetlerine katılmak bana mutluluk verir.		,825
11 Topluca uygulanan ibadetlere ve dinî etkinliklere katılmak bana mutluluk verir.		,812
12 Aynı inanca sahip bir sosyal çevrede yaşamak benim için mutluluk kaynağıdır.		,791
13 Hayatıma dair verdiğim önemli kararlarda en önemli etken dini inancımdır.		,639
14 Mutsuzluğun kaynağının inançsızlık olduğunu düşünürüm.		,451

Gerçekleştirilen faktör analizi neticesinde, birinci faktörün dokuz maddeden teşekkül ettiği ve faktör yük değerlerinin 0,416 ile 0,985 aralığında değiştiği saptanmıştır. İkinci faktör ise beş maddeden oluşmakta olup, bu maddelerin yük değerleri 0,451 ile 0,825 arasında dağılım göstermiştir. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonuçlarında, faktör yükleri 0.40'ın üzerinde olan maddeler dikkate alınmıştır; bu eşik değer, faktör yapısının anlamlı ve yorumlanabilir bir düzeyde olduğunu göstermektedir (Hair vd., 2013).

Faktör analizi sonuçları incelendiğinde, ölçek maddelerinden bazılarının faktör yüklerinin ,50'nin altında olduğu belirlenmiştir. İçerikleri değerlendirildiğinde, bu maddelerin negatif anlam taşıyan ifadeler içerdiği görülmüştür. Literatürde, negatif anlam taşıyan maddelerin düşük faktör yükü göstermesinin sıklıkla ters kodlama yapılmamasından kaynaklanabileceği vurgulanmaktadır (Field, 2018; Tabachnick -

Fidell, 2007). Bu doğrultuda, söz konusu maddeler analiz öncesinde ters kodlama işlemine tabi tutulmuştur. Böylece tüm maddelerin yüksek puanlarının “dinsel mutluluk” düzeyinin artışı temsil etmesi sağlanmıştır. Ters kodlama işleminden sonra yapılan güvenirlik analizinde, Cronbach’s Alpha katsayısının ve madde-toplam korelasyonlarının yükseldiği görülmüştür. Bu durum, yapılan kodlama düzeltmesinin ölçeğin iç tutarlılığını güçlendirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, faktör yükü .50’nin altında kalan maddeler kuramsal olarak dinsel mutluluğun duygusal boyutunu yansıtması nedeniyle ölçekten çıkarılmamıştır.

Maddelerin içerik analizleri sonucunda, birinci faktör “İçsel Dinsel Mutluluk” olarak adlandırılırken, ikinci faktöre “Sosyal Dinsel Mutluluk” ismi verilmiştir. Araştırmada kullanılan Dinsel Mutluluk Ölçeği’ne ait faktör yük değerlerinin 0.416 ile 0.985 arasında seyrettiği gözlenmiştir. Bu değer aralığı, Dinsel Mutluluk Ölçeği maddelerinin yüksek düzeyde korelasyon gösterdiğini ve ölçülen yapıyla güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu işaret etmektedir (Büyüköztürk, 2020, 134).

Bir ölçeğin yapı geçerliği, o ölçeği oluşturan alt ölçekler arası korelasyonların incelenmesi aracılığıyla da test edilmektedir. Bu amaçla Dinsel Mutluluk Ölçeği’nin alt ölçekleri arasındaki basit doğrusal korelasyon katsayısı hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Faktörler arası ilişkiyi gösteren korelasyon analizi

Faktör	Bireysel Dinî Yaşantı ve İçsel Huzur	Toplumsal Dini Katılım ve Aidiyet
İçsel Dinsel Mutluluk	Pearson Korelasyonu 1 Anlamlılık	,706 ,000
Sosyal Dinsel Mutluluk	Pearson Korelasyonu Anlamlılık	1

** Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5’in incelenmesi, ölçeği oluşturan tüm faktörler arasında yüksek düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon bulunduğunu ortaya koymaktadır. Zira korelasyon katsayısının mutlak değerinin 0,50’nin altında olması “düşük düzeyde,” 0,50 ile 0,70 arasında olması “orta düzeyde” ve 0,70’nin üzerinde olması “yüksek düzeyde” bir ilişki varlığını ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2020, 32). Ölçeği oluşturan faktörler arasındaki ilişkinin düzeyi ve yönüne dair detaylı bulgular aşağıda sunulmuştur: “İçsel Dinsel Mutluluk” faktörüyle “Sosyal Dinsel Mutluluk”, ($r=0,706$; $p<0,05$) arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur.

3.3. Güvenirlik Analizleri

Güvenilirlik düzeyinin kestirilebilmesi için çeşitli yöntemler mevcuttur ve bu teknikler esas itibarıyla üç ana kategoride gruplandırılabilir. (Karasar, 2022, 191; Gözüm - Aksayan, 2003, 4).

- İç Tutarlılık (Internalconsistency)/Tutarlılık (Homogeneity)
- Değişmezlik (Stability)
- Bağımsız gözlemciler arası ve içindeki uyum

Bu araştırmada Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla iç tutarlılık, madde ayırt ediciliği, madde homojenliği (Hotelling's T^2 testi) ve test-tekrar test analizleri yapılmıştır. Ayrıca ölçeğin alt boyut düzeyindeki güvenilirliği de incelenmiştir.

3.3.1. İç Tutarlılık/Tutarlılık

Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçlarına göre yüksek uyum gösteren 2 faktörden ve 14 maddeden oluşan ölçek için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenirlik analizi kapsamında, ölçeğin iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla Cronbach's Alfa değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler, ölçek maddelerinin homojen bir yapı sergileyip sergilemediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6'da ölçeğin üç alt faktörüyle birlikte tamamının Cronbach's Alfa değerleri ve maddelerin toplam korelasyonları verilmiştir. Bu tablo, ölçeğin güvenilirliğini ve iç tutarlılığını değerlendirmek için önemli bilgiler sunmaktadır.

Tablo 6. Faktörlerin güvenilirlik analizi

Faktör	Madde Sayısı	Madde Toplam Korelasyonu	Cronbach's Alfa	İki Yarıya Bölme		Spearman-Brown	Guttman split-half	İki yarı arasında korelasyon
				Birinci yarı Cronbach's α	İkinci yarı Cronbach's α			
Dinsel Mutluluk Ölçeği (Tüm maddeler)	14	0,53-0,86 arası	0,89	0,76	0,87	0,91	0,89	0,84
İçsel Dinsel Mutluluk	9	0,53-0,86 arası	0,93					
Sosyal Dinsel Mutluluk	5	0,57-0,76 arası	0,85					

Yapılan güvenilirlik analizine göre, Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin tamamı için Cronbach's α değeri .89 bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonları ,53 ile ,86 arasında değişmektedir. Ölçeğin yarıya bölme güvenilirliği incelendiğinde, birinci yarı için Cronbach's $\alpha = .76$, ikinci yarı için Cronbach's $\alpha = ,87$, yarılar arası korelasyon ,84, Spearman-Brown katsayısı ,91 ve Guttman Split-Half katsayısı .89 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlardan İçsel Dinsel Mutluluk için Cronbach's $\alpha = ,93$, Sosyal Dinsel Mutluluk için ise Cronbach's $\alpha = ,85$ bulunmuştur. Bu sonuçlar ölçeğin hem bütün olarak hem de alt boyutlar düzeyinde yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Dinsel Mutluluk Ölçeğine İlişkin Alt/Üst %27'lik Grup Karşılaştırması (Madde Ayırt Ediciliği Analizi)

		n	X	Ss	t	p
Dinsel Mutluluk Ölçeği (Tüm maddeler)	Alt %27	152	45.00	8.92	27.682	< .001
	Üst %27	152	65.28	1.41		
İçsel Dinsel Mutluluk	Alt %27	152	26.69	6.70	23.703	< .001
	Üst %27	152	39.61	0.50		

Sosyal Mutluluk	Dinsel	Alt %27	152	14.01	2.40	35.057	< .001
		Üst %27	152	21.46	1.00		

Bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, Dinsel Mutluluk Ölçeği ve tüm alt boyutlarda üst %27'lik grubun ortalamaları, alt %27'lik grubun ortalamalarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < ,001$).

Bu bulgu, Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin ve alt boyutlarının yüksek madde ayırt ediciliğine sahip olduğunu, dolayısıyla ölçeğin katılımcıların dinsel mutluluk düzeylerini güvenilir biçimde ölçtüğünü göstermektedir.

Tablo 8. Hotelling's T² Testi Bulguları (Madde Homojenliği Analizi)

Test	T ²	F	df ₁	df ₂	p
Hotelling's T ²	1502.297	122.737	12	550	< .001

Ölçeğin madde ortalamalarının birbirinden anlamlı şekilde farklı olup olmadığını belirlemek amacıyla Hotelling's T² testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda, maddeler arasında ortalama farklarının anlamlı olduğu görülmüştür ($T^2 = 1502.30$, $F(12, 550) = 122.74$, $p < ,001$). Bu bulgu, ölçek maddelerinin katılımcılar tarafından farklı düzeylerde değerlendirildiğini, dolayısıyla ölçeğin ayırt edici ve homojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Bu sonuca göre, Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin her bir maddesi ölçülmek istenen yapıya anlamlı katkı sağlamaktadır. Ölçek genel olarak madde homojenliği ve ayırt edicilik açısından istatistiksel olarak güçlü bir yapı sergilemektedir.

3.3.2. Test-Tekrar Test Güvenirliği (Test-Retest)

Değişmezlik için test-tekrar test veya paralel form güvenirliliği kullanılabilir. Bu araştırmada paralel form dış ölçüt geçerliği için kullanılmıştır. Değişmezlik testi için Test-Tekrar Test (Test-Retest) güvenirliliği kullanılmıştır.

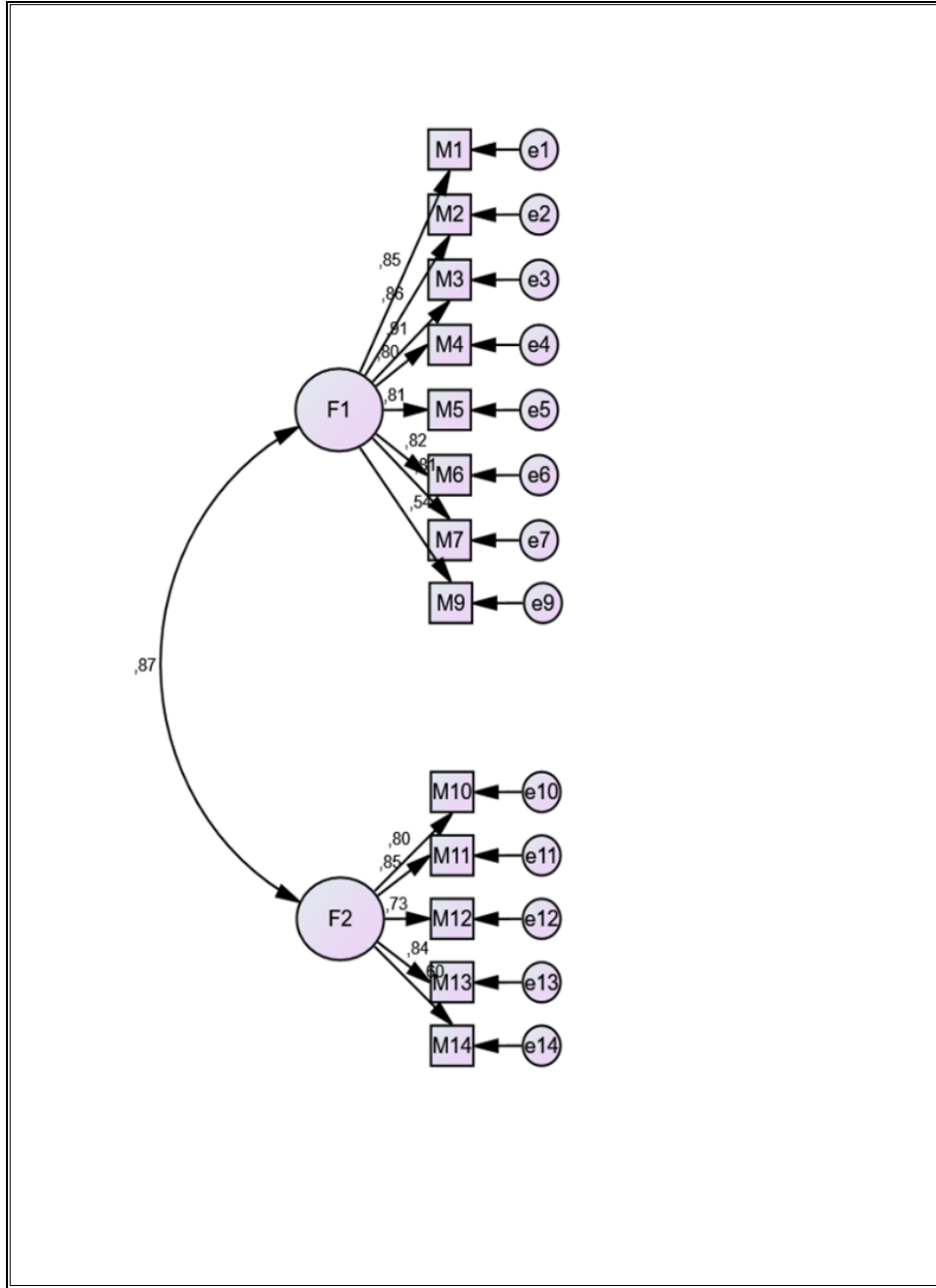
Test tekrar test yöntemi, güvenirlilik analizlerinde aralıksız ve aralıklı olmak üzere iki farklı şekilde uygulanabilmektedir. Aralıksız uygulamada, test aynı oturum içerisinde veya çok kısa bir ara verilerek tekrarlanırken; aralıklı uygulamada ise testler arasında genellikle iki ile dört hafta arasında bir süre bırakılması önerilmektedir (Gözüm - Aksayan, 2003, 5). Ölçek güvenirliliğinin belirlenmesi amacıyla, iki uygulama sonucunda elde edilen puanlar arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenir. Test puanlarının sürekli değişken olması ve eşit aralıklı ölçek düzeyinde olması nedeniyle, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayısının kullanılması uygun görülmektedir (Karasar, 2022, 193-194; Gözüm - Aksayan, 2003, 5).

Ölçeğin zaman içerisindeki güvenirliliğini (test-tekrar test güvenirliliği) saptamak amacıyla, 14 maddelik ölçek, hazırlık, 1., 2., 3. ve 4. Sınıflarda öğrenim görmekte olan 62 üniversite öğrencisi katılımcıya, test-yeniden test uygulamaları için önerilen iki haftalık süre (Fraenkel vd., 2015) gözetilerek tekrar uygulanmıştır. Uygulamalar arası tutarlılığı belirlemek üzere yapılan istatistiksel analizde Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısından yararlanılmıştır (Karasar, 2009). Analiz neticesinde, ölçek puanlarının iki

uygulama arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki sergilediği tespit edilmiştir ($r(62)=,86$, $p<,05$). Bu sonuç, söz konusu ölçeğin ölçtüğü özellik bakımından zamanlar arasında istikrarlı ve güvenilir bir yapı sergilediğine işaret etmektedir (Erkuş, 2021).

3.4. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin DFA'sını gösteren yol şeması Şekil 2' de verilmiştir:

Şekil 2. Doğrulayıcı faktör analizi yol şeması

Nihai çalışmada verilerin AFA'da beliren çoklu faktör yapısına uygunluğu AMOS programı kullanılarak yapılan DFA ile incelenmiştir. Dinsel Mutluluk Ölçeği'nin geliştirilme sürecinin son aşamasında, ölçeğin faktör yapısının farklı bir örneklem

üzerinde doğrulanabilmesi amacıyla önceki uygulamalarda yer almayan katılımcılardan oluşan yeni bir öğrenci grubuyla ana uygulama gerçekleştirilmiştir. Nitekim ölçek geliştirme çalışmalarında, ideal bir modelin ancak farklı örneklem grupları üzerinde sınanması ve çeşitli faktör yapılarının test edilmesiyle elde edilebileceği ifade edilmektedir (Güngör, 2016, 108). Bu doğrultuda, ilk uygulamaya katılanlardan bağımsız olarak belirlenen 300 kişilik bir örnekleme taslak form uygulanmış ve elde edilen veriler Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) yöntemiyle analiz edilmiştir.

Yapılan DFA sonucunda faktör yük değeri 0,40'tan küçük olan 8. madde bu aşamada ölçekten çıkartılmıştır (Hair vd.,2013). Bununla birlikte faktörler arası ilişkinin 0,54 ile 0,91 arasında değer aldığı ve faktörlerin orta/yüksek seviyede birbirini açıkladığı görülmüştür.

Dinsel Mutluluk Ölçeği'ne ait DFA ile elde edilen uyum indeksleri Tablo 9'da sunulmuştur:

Tablo 9. Doğrulamalı faktör analizi uyum indeksi sonuçları

Uyum İndeksi	Mükemmel Düzey	Kabul Edilebilir Düzey	Araştırma Sonucu	Değer
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 5$	2,11	Kabul edilebilir
RMSEA	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,07	Kabul edilebilir
SRMR	$0,00 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,04	Mükemmel Uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,94	Kabul edilebilir
RFI	$0,95 \leq RFI \leq 1,00$	$0,90 \leq RFI \leq 0,95$	0,93	Kabul edilebilir
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,94	Kabul edilebilir
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	0,92	Kabul edilebilir
IFI	$0,95 \leq IFI \leq 1,00$	$0,90 \leq IFI \leq 0,95$	0,94	Kabul edilebilir
TLI / NNFI	$0,95 \leq TLI \leq 1,00$	$0,90 \leq TLI \leq 0,95$	0,92	Kabul edilebilir
PGFI	$0,95 \leq PGFI \leq 1,00$	$0,50 \leq PGFI \leq 0,95$	0,64	Kabul edilebilir
PNFI	$0,95 \leq PNFI \leq 1,00$	$0,50 \leq PNFI \leq 0,95$	0,77	Kabul edilebilir

Tablo 9'da görüldüğü üzere, Ki kare değeri $\chi^2=160,36$, Serbestlik Derecesi (sd)=76, Anlamlılık değeri (p)=0,00; (χ^2/sd)=2,11, Tahmin Hatalarının Ortalamasının Karekökü (RMSEA)=0,07, Standartlaştırılmış Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü (SRMR)=0,04, Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)=0,94, Görelî Uyum İndeksi (RFI) = 0,93, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)=0,94, Fazlalık Uyum İndeksi (IFI)=0,94, Türker-Lewis İndeksi veya Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (TLI/NNFI)=0,92, Sıkı İyilik Uyum İndeksi (PGFI)=0,64 ve Sıkı Normlaştırılmış Uyum İndeksi (PNFI)=0,77 şeklindedir. Elde edilen bu değerler, 2 faktör ve 13 maddeli yapının kabul edilebilir düzeyde uyum sağladığını göstermektedir (Tabachnick- Fidell, 2007).

Sonuç

Yapılan bu çalışmanın temel amacı, din psikolojisi literatüründe nicel çalışmalarda kullanılmak üzere, bireylerin sahip oldukları inançlarından kaynaklı dinsel mutluluk düzeylerini güvenilir ve geçerli bir biçimde ölçmeye yönelik bir ölçek olan “*Dinsel Mutluluk Ölçeği (DMÖ)*” geliştirmektir. Mevcut ölçeklerin, kavramsal kapsam yetersizliği veya Türk kültürel bağlamına tam uyum sağlayamaması gibi sınırlılıkları göz önünde bulundurularak, yapılan bu çalışma ile bu konudaki metodolojik boşluğu doldurmak hedeflenmiştir.

Geliştirilen ölçeğin, din psikolojisi ve ilgili sosyal bilimler alanlarında dinsel mutluluk olgusunun ampirik olarak incelenmesine yönelik önemli bir metodolojik katkı sunacağına inanılmaktadır. Bu ölçek sayesinde araştırmacıların, dinsel mutluluğu Türk kültürel bağlamına uygun, psikometrik açıdan geçerli ve güvenilir bir araçla nesnel biçimde değerlendirebileceklerine inanılmaktadır. Böylece dindarlık, maneviyat ve mutluluk arasındaki çok boyutlu ve karmaşık ilişkilerin daha sağlıklı biçimde analiz edilmesi ve bu alanda geliştirilen kuramsal modellerin bilimsel olarak sınanması mümkün hâle gelecektir. Bu doğrultuda, ölçek geliştirme süreci, kapsamlı bir literatür taraması ve madde havuzu oluşturulmasıyla başlamış, ardından uzman görüşleri alınarak kapsam geçerliği sağlanmıştır. Uygulanan istatistiksel analizler, ölçeğin iki temel boyuttan oluşan çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu boyutlar, maddelerin içerikleri dikkate alınarak “*İçsel Dinsel Mutluluk*” ve “*Sosyal Dinsel Mutluluk*” olarak isimlendirilmiştir. Bu yapı, dini mutluluğun hem bireyin iç dünyasında ve kişisel pratiklerinde (iman, dua, manevi huzur) hem de dini bir topluluğa aidiyet ve kolektif ibadetlerde (cemaatle namaz, dini faaliyetlere katılım) tezahür eden ikili doğasını yansıtmaktadır.

Çalışmada ilk olarak uzman görüşleri doğrultusunda kapsam geçerliliği sağlanmış, ardından totalde 562 gönüllü katılımcı üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilen ölçek geliştirme aşamalarında ilk olarak ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik testleri öncesinde 200 kişilik birinci gönüllü katılımcı öğrenci grubuyla uygulama yapılmış ve bu uygulama, ölçek çalışmasına yönelik geniş katılımlı pilot uygulama dikkate alınmış ayrıca Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) olarak değerlendirilmiştir. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ölçeğin iki boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. AFA sonucunda binişik yükler taşıyan maddeler çıkarılarak ölçek 14 maddelik bir yapıya indirgenmiştir.

İkinci aşamada ölçeğin güvenilirliği iç tutarlılık, madde ayırt ediciliği, madde homojenliği ve test-tekrar test yöntemleri ile incelenmiştir. Cronbach’s alfa katsayıları ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında yüksek düzeyde iç tutarlılık olduğunu ortaya koymuştur. Madde-toplam korelasyonları, Hotelling’s T² sonuçları ve test-tekrar test korelasyonları ölçeğin zamana karşı oldukça kararlı, ayırt edici ve homojen bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışmanın üçüncü aşamasında ise önceki katılımcı örneklemden katılımcılardan farklı 62 kişilik bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA), iki faktörlü modelin kabul edilebilir uyum indekslerine sahip

olduğunu göstermiş ve bu test aşamasında da bir madde çıkarılarak ölçek 13 maddelik son haline ulaşmıştır. DFA sonuçları, faktörler arası ilişkilerin orta-yüksek düzeyde olduğunu ve modelin teorik yapıyla uyumlu bir biçimde işlediğini ortaya koymuştur.

Genel olarak, 13 maddeden oluşan ve iki boyutlu bir yapı sergileyen Dinsel Mutluluk Ölçeği (DMÖ)'nin yüksek iç tutarlılık, güçlü ayırt edicilik ve zamanla kararlılık özellikleri sergilediği; geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılmıştır. Ölçeğin 18 yaş ve üzeri üniversite öğrencileri üzerinde tatmin edici psikometrik özellikler sunması, ilerleyen araştırmalarda farklı örneklemeler üzerinde de test edilmesini gerekli ve önemli kılmaktadır.

Ölçek Çalışmasına Yönelik Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalara Yönelik Öneriler:

Bu ölçek geliştirme çalışmasının alana önemli katkılar sunacağına inanılmakla birlikte, bazı sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Araştırmanın örnekleminin belirli bir bölge ve benzer demografik özelliklere sahip katılımcılardan oluşması, elde edilen bulguların daha geniş topluluklara genellenmesinde dikkatli olunmasını gerektirmektedir.

Konuyla Alakalı Gelecekte Yapılması Muhtemel Araştırmalar İçin Öneriler:

1. *Daha Çeşitlendirilmiş Örneklemeler:* Ölçeğin farklı yaş grupları, eğitim düzeyleri ve sosyo-ekonomik yapıları sahip daha geniş ve temsili örneklemeler üzerinde yeniden uygulanması, Dinsel Mutluluk Ölçeği (DMÖ)'nin genel geçerliliğini güçlendirecektir.
2. *Kültürlerarası Uygulamalar:* Ölçeğin farklı kültür ve dillere uyarlanarak geçerlik-güvenirlik çalışmalarının yapılması, dinsel mutluluk kavramının hem evrensel hem de kültüre özgü boyutlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.
3. *Boylamsal Araştırmalar:* Dinsel mutluluğun zaman içindeki değişimini, yaşam olaylarına verdiği tepkileri ve diğer psikolojik yapılarla kurduğu ilişkilerin yönünü ortaya koyacak boylamsal çalışmalar, kavramın dinamik yapısını görünür kılacaktır.
4. *Kriterle İlişkili Çalışmalar:* Dinsel mutluluğun depresyon ve kaygı gibi psikopatolojik değişkenlerle ya da umut ve affedicilik gibi olumlu psikolojik özelliklerle ilişkilerinin detaylı biçimde incelenmesi, ölçeğin yordayıcı gücünü daha net ortaya koyacaktır.

Sonuç olarak, Dinsel Mutluluk Ölçeği (DMÖ), din psikolojisi alanında uzun süredir ihtiyaç duyulduğuna inanılan geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olarak literatüre kazandırılmıştır. Ölçeğin, gelecekte yapılacak ampirik araştırmalara sağlam bir temel sunacak ve alandaki bilimsel ilerlemeye önemli bir katkı sağlayacak nitelikte olduğuna inanılmaktadır.

Bibliyografya

- Adam, Baki. "Din Hakkında Genel Bilgiler". *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Apaydın, Halil. "Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 59-77.
- Argyle, Michael – Hills, Peter. "Religious Experiences and Their Relations with Happiness and Personality". *The International Journal for the Psychology of Religion* 10/3 (2000), 157-172. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1003_02.
- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- Akın, Ahmet vd. "Çocukluk Dönemi Mutluluk/Huzur Anıları Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 26/1 (2013), 71-80.
- Akkuş, Halil İbrahim. "Türk Toplumunda Dini Grupların İşlevleri ve Tercih Edilme Sebepleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz". *Burdur İlahiyat Dergisi* 7 (2023), 76-94. <https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1362465>.
- Arslan, Mehmet. "Değer-Din İlişkisi". *Değerler ve Değerler Psikolojisi*. ed. Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Basım, 2015.
- Aygün, Fatma. "Dinin ve 'Yüce Varlık' İnancının Kökenine İlişkin Tartışmalara Genel Bir Bakış". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2016), 203-215.
- Baynal, Fatma. "Mutluluk Kavramının Felsefi Psikolojik ve Dini Açından İncelenmesi". *Darulfunun İlahiyat* 31/2 (2020), 247-274. <https://doi.org/10.26650/di.2020.31.2.0012>.
- Beyaz, Rafet – Kaldık, Behçet. "Üniversite Gençliğinde Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: Tokat Gaziosman Paşa Üniversitesi Örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/60 (2018), 622-632. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2814>.
- Boateng, Godfred O. – Neilands, Torsten B. – Frongillo, Edward A. – Quiñonez, Hugo R. Melgar – Young, Sera L.. "Best practices for developing and validating scales for health, social, and behavioral research: A primer". *Frontiers in Public Health*, 6 (2018), <https://doi.org/10.3389/fpubh.2018.00149>
- Büyüköztürk, Şener. "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 32/32 (2002), 470-483.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 27. Basım, 2020.
- Campante, Filipe – Drott, David Yanagizawa. "Does Religion Affect Economic Growth and Happiness? Evidence From Ramadan". *Center for International Development at Harvard University, CID Working Paper* 274 (2013), 1-45.
- Can, Abdullah. *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Carrel, Alexis. *İnsan Denen Meçhul*. çev. Ömer Durmaz. İstanbul: Hayat Yayınları, 1997.
- Cirhinlioğlu, Zafer vd. *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Clark, L. A. - Watson, D. "Constructing validity: Basic Issues in Objective Scale Development". *Psychological Assessment*, 7/3, (1995), 309-319. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.7.3.309>
- Demirci, İbrahim vd. "Mutluluk Korkusu Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 24/4 (2016), 2057-2072.
- Demirci, İbrahim – Ekşi, Halil. "Keep Calm and be Happy: A Mixed Method Study From Character Strengths to Well-Being". *Educational Sciences: Theory & Practice* 18/29 (2018), 303-354. <http://dx.doi.org/10.12738/estp.2018.2.0799>.
- DeVellis, Robert F. *Ölçek Geliştirme Kuram ve Uygulamalar*. çev. Tarık Totan. Ankara: Nobel Yayınları, 2014.

- DeVellis, Robert F. - Thorpe, Carolyn T. *Scale Development: Theory and Applications*. 5. Baskı. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2021.
- Dhir, Sanjiv. "Why Religion Promotes Happiness". *Journal of Humanities and Social Science* 21/12 (2016), 49-51. <https://doi.org/10.9790/0837-2112054951>.
- Diener, Ed. "Subjective Well-being: The Science of Happiness and a Proposal For a National Index". *American Psychologist* 55/1 (2000), 34-43. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>.
- Diener, Ed – Tay, Louis – Myers, David G.. "The Religion Paradox: If Religion Makes People Happy, Why Are So Many Dropping Out?". *Journal of Personality and Social Psychology* 101/6 (2011), 1278-1290. <https://doi.org/10.1037/a0024402>.
- Durmuş, Beril vd. *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 7. Basım, 2006.
- Durmuş, İbrahim. "Determination of Factors Affecting Academician's Happiness Level: Scale Development Research". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi* 29/2 (2022), 319-345. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1033754>.
- Ekşi, Halil – Demirci, İbrahim – Ses, Furkan. "Psychometric Features of The İnterdependent Happiness Scale (IHS)". XIV. *European Conference on Social and Behavioral Sciences*, Odessa, Ukraine, (August, 2017).
- Er, İzzet. "Sosyal Bilimlerde ve İslam'da Din Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (1998), 1-12.
- Erkuş, Adnan. *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme I: Temel Kavramlar ve İşlemler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021.
- Fidrmuc, Jan – Tunalı Börke, Çiğdem. "Happiness and Religion". The International Platform of Ludwig-Maximilians University's Center for Economic Studies and The Info Institute". *SSRN Electronic Journal* (2015), 1-20. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2636221>.
- Field, Andy. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. 5th ed. London - Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2018.
- Fraenkel, Jack R. - Wallen, Norman E. - Hyun, Helen H. *How to Design and Evaluate Research in Education*. 9th ed. New York: McGraw-Hill Education, 2015.
- Francis, Leslie J. vd. "The Relationship Between Religion and Happiness Among German Students". *Pastoral Psychology* 51 (2003), 273-281. <https://doi.org/10.1023/A:1022529231234>.
- Fromm, Eric. *Psikanaliz ve din*. çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Arıtan Yayınları, 3. Basım, 1993.
- Gall, Terry Lynn vd. "Spirituality and Religiousness: A Diversity of Definitions". *Journal of Spirituality in Mental Health* 13/3 (2011), 158-181. <https://doi.org/10.1080/19349637.2011.593404>.
- Gorsuch, Richard L. *Factor Analysis*. Philadelphia: W. B. Saunders, 1974.
- Gözüm, Sebahat - Aksayan, Seçil. "Kültürlerarası Ölçek Uyarlaması İçin Rehber II: Psikometrik Özellikler ve Kültürlerarası Karşılaştırma". *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi* 5/1 (2003), 3-14.
- Güngör, Duygu. "Psikolojide Ölçme Araçlarının Geliştirilmesi ve Uyarlanması Kılavuzu". *Türk Psikoloji Yazıları* 19/38 (2016), 104-112.
- Hair, Joseph F. - Black, William C. - Babin, Barry J. - Anderson, Rolph E. *Multivariate Data Analysis*. 7. Baskı. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. "İslam. Vahiy Geleneği İçinde İslâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/6-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Haynes, Stephen N. - Richard, David C. S. - Kubany, Edward S. "Content Validity in Psychological Assessment: A Functional Approach to Concepts and Methods". *Psychological Assessment* 7/3 (1995), 238-247. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.7.3.238>

- Hills, Peter – Argyle, Michael. "The Oxford Happiness Questionnaire: A Compact Scale for The Measurement of Psychological Well-Being". *Personality and Individual Differences*, 33/7 (2002), 1071–1082. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00213-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00213-6).
- Holm, Nils G. *Din Psikolojisine Giriş*. çev. Abdulkirim Bahadır. 2. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Hood, Ralph W. vd. *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*. New York: Guilford Press, 2009.
- Işık, Şerife – Üzbe Atalay, Nazife. "Ergen Mutluluk Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Peğem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 9/3 (2019), 673-696. <https://doi.org/10.14527/pegegog.2019.022>.
- Jasarevic, Armin. *Bosnalı Gençlerde Din ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Karakoç, Fatma Yeşim - Dönmez, Levent. "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler". *Tıp Eğitimi Dünyası* 13/40 (2014), 39-49.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. 37. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2022.
- Karataş, Nurullah. *Gazâlî'de Din ve Devlet İlişkisi*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Koçak, Duygu vd. "Faktör Sayısının Belirlenmesinde Map Testi, Paralel Analiz, K1 ve Yamaç Birikinti Grafiği Yöntemlerinin Karşılaştırılması". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi* 13/1 (2016), 330-359.
- Koenig, Harol G. "Religion, Spirituality, and Health: The Research and Clinical Implications". *ISRN Psychiatry* 8 (2012), 1-33. <https://doi.org/10.5402/2012/278730>.
- Kutsal Kitap: *Tevrat, Zebur İncil*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2016.
- Lawshe, C. H. "A Quantitative Approach to Content Validity". *Personnel Psychology* 28/4 (1975), 563–575. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393>.
- Lee, Howard B. - Comrey, Andrew L. "Distortions in A Commonly Used Factor Analytic Procedure". *Multivariate Behavioral Research* 14/3 (1979), 301-321. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr1403_2
- Lyubomirsky, Sonja. "Why are Some People Happier Than Others? The Role of Cognitive and Motivational Processes in Well-Being". *American Psychologist* 56/3 (2001), 239-249. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.239>.
- Manuela, Sam – Sibley, Chris G. "The Pacific Identity and Wellbeing Scale-Revised (PIWBS-R)". *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology* 21/1 (2014), 146-155. <https://doi.org/10.1037/a0037536>.
- Memiş, Mustafa. *Dindarlık ile Demokratik Bilimsel ve Sanatsal Tutum Arasındaki İlişki*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2024.
- Newman, David B. – Graham, Jesse. "Religion and Well-Being". *Handbook of Well-Being*. ed. Ed Diener – Shigehiro Oishi - Louis Tay, Salt Lake City: DEF Publishers, 2018, 18-29.
- Nielsen, Michael E. "An Assessment of Religious Conflicts and Their Resolutions". *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/1 (Mart 1998), 181-190. <https://doi.org/10.2307/1388036>.
- Nielsen, Michael E. "Din ve Mutluluk". çev. Mustafa Ulu. *Bilimname* XXXIII/1 (2017), 141-144 <http://dx.doi.org/10.21646/bilimname.2017.21>.
- Okur, Sinan – Totan, Tarık. "Psikolojik İyi Oluşu Değerlendiren Bradburn Duygulanım Dengesi Ölçeğinin Türkçede İncelenmesi". *Aydın Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2019), 1-12.
- Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press. 1997.
- Pargament, Kenneth I. *Spiritually Integrated Psychotherapy: Understanding and Addressing the Sacred*. New York: Guilford Press, 2007.

- Polatçı, Sema - Ünüvar, Hande. "İşte Mutluluk Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Journal of Research in Business* 6/1 (2021), 177-202. <https://doi.org/10.29228/JRB.10>.
- Prager, Dennis. *Happiness is a Serious Problem: A Human Nature Repair Manual*. New York: Harper Collins, 1998.
- Quezera, Lucia vd. "A Validity and Reliability Study of The Subjective Happiness Scale in Mexico". *The Journal of Happiness & Well-Being* 4/1 (2016), 90-100.
- Rizvi, Mohd Ahsan Kabir - Hossain, Mohammad Zakir. "Relationship Between Religious Belief and Happiness: A Systematic Literature Review". *Journal of Religion and Health* 56/5 (2017), 1561-1582. <https://doi.org/10.1007/s10943-016-0332-6>.
- Seçer, İsmail. *Psikolojik Test Geliştirme ve Uyarlama SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2. Basım, 2018.
- Sukmawati, Fitri vd. "Muslim Spiritual Happiness Scale: The Instrument Development and Validation". *Islamic Guidance and Counseling Journal* 5/2 (2022), 135-51. <https://doi.org/10.25217/igcj.v5i2.2754>.
- Tabachnick, Barbara G. – Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. New York: Allyn and Bacon, 5. Basım, 2007.
- Tavşancıl, Ezel - Keser, Hafize. "İnternete Yönelik Likert Tipi Bir Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 34/1 (2001), 45-60. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000043.
- Topaloğlu, Bekir – Karaman, Hayrettin. *Yeni Kâmus*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1989.
- Tuterel - Kışlak, Şennur. "İlişkilerde Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Güvenirlik Geçerlik Çalışması". *Kriz Dergisi* 10/1 (2002), 37-43. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000174.
- Tümer, Günay. "Din (Genel Olarak Din)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 7 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/din>
- Uysal, Veysel vd. "Dinî Başa Çıkma ile Umut, Hayat Memnuniyeti ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki Etkileşim Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Haziran 2017), 139-160. <https://doi.org/10.15370/maruifd.333535>.
- Veenhoven, Ruut. "Advances in Understanding Happiness". *Revue Québécoise de Psychologie* 18/2 (1997), 29-74.
- Vergote, Antonie. *Din İnanç ve İnançsızlık*. çev. Veysel Uysal. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Yalvaç Arıcı, Handan. "Mutluluk Tarihi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 9 (2020), 217-243.
- Yaşlıoğlu, Murat M. "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulamalı Faktör Analizlerinin Kullanılması". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi IUJSB* 46 (Özel Sayı) (2017), 74-85.
- Yurdugül, Halil. "Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kapsam Geçerliği İçin Kapsam Geçerlik İndekslerinin Kullanılması". *Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi* 1 (2005), 771-774.

Faktör:	Maddeler:
İçsel Dinsel Mutluluk	1 Yaraticıya olan inancım beni mutlu eder. 2 Dualarımı işiten birinin olduğunu bilmek beni mutlu eder. 3 Dinî inancım yaşamıma anlam katar. 4 Sahip olduğum inancımın bir gereği olarak yardımlaşmak beni mutlu eder. 5 İnandığım dinî değerlere uygun yaşadığım zaman iç huzuru duyarım. 6 Dinî pratiklerimi düzenli olarak yerine getirmek bana mutluluk verir. 7 Dinî inançlarım sayesinde zorlukların üstesinden gelirim. 8 Dinî kurallar hayatımı kısıtladığı için mutsuz olurum. *
	9 Dinî topluluklara ve faaliyetlerine katılmak bana mutluluk verir. 10 Topluca uygulanan ibadetlere ve dinî etkinliklere katılmak bana mutluluk verir. 11 Aynı inanca sahip bir sosyal çevrede yaşamak benim için mutluluk kaynağıdır. 12 Hayatıma dair verdiğim önemli kararlarda en önemli etken dini inancımdır. 13 Mutsuzluğun kaynağının inançsızlık olduğunu düşünürüm. *
Sosyal Dinsel Mutluluk	

* Olumsuz sorular